

ZİYA PAŞA

ENDÜLÜS TARİHİ

ORTAÇAĞ AVRUPASI'NDA BİLİM VE MEDENİYETİN ULAŞTIĞI ZİRVE:
ENDÜLÜS İSLAM DEVLETİ

ENDÜLÜS TARİHİ

Ziya Paşa

HAZIRLAYAN

Yasemin Çiçek

TİMAŞ YAYINLARI | 2815

Tarih - İnceleme Araştırma Dizisi | 46

PROJE EDITÖRÜ

Adem Koçal

EDITÖR

Zeynep Berktaş

KAPAK TASARIMI

Ravza Kızıltuğ

4. BASKI

Ağustos 2017, İstanbul

ISBN

ISBN: 978-605-08-0325-9

TİMAŞ YAYINLARI

Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr

timas@timas.com.tr

facebook.com/timasyayingrubu

twitter.com/timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık

Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT

Sistem Matbaacılık

Yılanlı Ayazma Sok. No: 8

Davutpaşa-Topkapı/İstanbul

Telefon: (0212) 482 11 01

Matbaa Sertifika No: 16086

YAYIN HAKLARI

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak

Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.

İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	9
ÖNSÖZ	11
ZİYA PAŞA'NIN GİRİŞİ	15
BİRİNCİ BÖLÜM	19
İspanya'da Bağımsız Beni Ümeyye Hükümeti	
Melik Birinci Abdurrahman Zamanı.....	52
Hişam bin Abdurrahman Zamanı	61
Melik Hakem'in Zamanı.....	64
İkinci Abdurrahman bin Hakem Zamanı.....	67
Beşinci Endülüs Meliki Muhammed bin Abdurrahman'ın Zamanı... 75	
Altıncı Endülüs Meliki Münzir bin Muhammed'in Zamanı	80
Melik Abdullah bin Muhammed'in Zamanı.....	82
Melik Üçüncü Abdurrahman Zamanı	86
Melik İkinci Hakem bin Üçüncü Abdurrahman Zamanı.....	110
Melik İkinci Hişam bin Hakem Müntasır Zamanı	119
Mütegalib Muhammed bin Abdülcebbar'ın Zamanı	132
Süleyman Mütegalib'in Zamanı.....	133
Melik Hişam bin Hakem'in İkinci Defa Tahta Oturması	136
Süleyman Mütegalib'in İkinci Defa Tagallübü Zamanı.....	138
Ali bin Hammüd'un Zamanı	140
Melik Dördüncü Abdurrahman ile	
Kasım bin Hammüd'un Zamanları.....	141
Melik Beşinci Abdurrahman El-Müstazhibillah Zamanı	143
Muhammed bin Abdurrahman Müstefibillah'ın Zamanı	144
Yahya bin Ali Bin Hammüd'un Zamanı	145
Melik Hişam bin Muhammed bin Abdülcebbar'ın Zamanı	146
İKİNCİ BÖLÜM.....	151
Tevâif-i Müllük ve Murabitîn Devleti Zamanı.....	151
Melik Cevher bin Muhammed'in Zamanı	158
Melik Muhammed bin Cevher'in Zamanı.....	161
Murabitîn'in Ortaya Çıkışları	177
Murabitîn'in İspanya'ya Geçişi.....	182
Muvahhid Devleti'nin Sahibi Muhammed bin Tümert EL-Müştehir	
Bilmehdî'nin Ortaya Çıkışı.....	208
Muhammed bin Tümert Mehdî'nin Vefatı ve Bazı Ayrıntular	215
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	221
Muvahhidin ve Beni Ahmer Zamanları ile Müdeccerlere	
Yapılan Muameleler ve Bununla Alakalı Vakıalar	221

Abdölmümin'in Vefatı.....	224
Şentemrin Vakası ve Sultan Ebu Yakub'un Şehadeti	225
Sultan Yakub'un Tahta Geçmesi	226
Meşhur Arake Savaşı.....	227
Sultan Yakub'un Vefatı.....	230
Muhammed En-Nâsır'ın Vefatı ve Ubbeze'nin İstilasası	235
Muvahhidin'in Geri Kalanlarının Durumu	236
Yusuf El-Mustansır'ın Vefatı ve Melik Abdullah El-Mansur'un Düşüncesizliği	238
Kral Ferdinando	239
Ebulâ İdris'in Hükümete Geçmesi	241
Melik Memun'un Teşebbüsleri ve Karşılaştığı Sorunlar	243
Melik Memun'un İspanya'ya Geçmesi ve Yenilip Vefat Etmesiyle Muvahhidin Devleti'nin Çöküşü	245
Kral Cekom'un Baliyar Adalarını İstilasası.....	247
İspanya'daki Karışıklıklar ve Benî Ahmer Devleti'nin Ortaya Çıkışı	250
Ferdinando ve Cekom'un Saldırıları ve Don Alvar'ın Kötülükleri ..	251
İbn Hüd'un Sonraki Durumu.....	252
Kurtuba'nın İstilasası.....	255
Kral Ferdinando'nun Kötülükleri	256
Ebu Abdullah Muhammed Bin Yusuf Bin El-Ahmer'in Hükümeti..	258
Belensiye'nin İstilasası ve Kral Cekom'un Gaddar Hareketleri.....	259
Kral Ferdinando'nun Mürsiye'ye Taarruzu.....	261
Aragon Kralı Cekom'un Denye ve Şâtube'yi İstilasası	262
Kaşâle Kralı Ferdinando'nun Arcune ve Cehn'i İstilasası.....	263
Kral Ferdinando'nun İşbiliye'yi İstilasası	266
Kral Ferdinando'nun Ölümü	269
Kaşâle Hükümeti'nin Durumu.....	269
Gırnata'nın İmarı.....	271
Elhamra Sarayı'nın İnşası.....	271
Belensiye Müdeccerlerinin Hareketi	273
Benî Şakaylule'nin Kötülükleri	274
Mürsiye'nin İstilasası.....	275
Belensiye Müdeccerlerinin İkinci Hareketi ve Kral Cekom'un Vefatı.....	277
Muhammed İbn El-Ahmer'in Vefatı ve Sultan Yakub Ebu Yusuf'un Endülüs'e Gelişi	279
Don Nuno Olayı.....	281
Kral Alfons'un Tahttan İndirilmesi ve Sultan Yakub'un Yardımıyla İkinci Defa Tahta Çıkışı	283
Sultan Yakub ve Melik İkinci Muhammed'in Muhatabaları	285
Beni Ahmer Devleti'nin İstikrarı	291
İkinci Muhammed'in Vefatı ve Cebelüt-Tarık'ın Elden Çıkması....	293
Tampliye Vakası.....	294

Müslüman Halkın Durumu.....	295
Kaştâle Kralı Fernando'nun Vefatı.....	302
Gırnata Hükümeti'ndeki Karışıklık.....	304
Beyza ve Martus'un Geri Alınması ve Ebülvelid'in Katledilmesi.....	306
Cebelüttarik'in Geri Alınması ve Dördüncü Muhammed'in Katli...	307
Melik Yusuf Ebulhaccac'ın Durumu.....	309
Abdülmâlik'in Endülüs'e Geçmesi ve Hezimetı.....	309
Tarif Vakasının Ayrıntıları ve Müslümanların Hezimetı.....	311
Ceziretülhadrâ'nın İstilası.....	314
Cebelüttarik Vakası ve Kral Alfons'un Vefatı.....	317
Yusuf Ebulhaccac'ın Katli ve Beşinci Muhammed'in Hal'i.....	318
İsmail'in Katli ve Ebu Said'in Akıbeti.....	319
Müdeccerlerin Durumu.....	322
Kaştâle Hükümeti'nde Bulunan Müdeccerlerin Durumu.....	323
Aragon ve Belensiye Müdeccerlerinin Durumları.....	325
Gırnata'nın Mamuriyetinin Tamamlanması.....	328
Ebu Abdullah Yusuf'un ve Altıncı Muhammed'in Zamanları.....	330
Üçüncü Yusuf'un Zamanı.....	333
Muhammed El-Yesari'nin İkinci Defa Tahta Çıkışı.....	334
Muhammed El-Yesari'nin Tekrar Hal'i ve Üçüncü Defa Tahta Çıkışı.....	335
Muhammed El-Yesari'nin Üçüncü Defa Hal'i ve Muhammed Bin Osman El-Ahnef'in Tahta Çıkışı.....	337
Muhammed bin İsmail'in Tahta Çıkışı.....	337
Molla Ali Ebulhasen'in Tahta Çıkışı.....	342
Gırnata'nın Durumu.....	345
Ebulhasen'in Kötü Tedbiri ve Alhama'nın İstilası.....	346
İç Çarpışmalar ve Levşe'nin Kurtarılması.....	348
Ebu Abdullah Ez-Zağal'ın Harekâtı ve Ebu Abdullah Es-Sağir'in Yakalanması.....	350
Gırnata'da Karışıklık.....	353
Ferdinan ve İzabel'in Teşebbüsleri Elvira, Eluzine, Benmakeş ve Stenil'in İstilaları.....	355
Benmakeş, Goyen, Kartema, Runde ve Diğer Yerlerin İstilasası.....	357
Loce ve Vales'in Kuşatılması Ebu Abdullah Ez-Zağal ve Rıdvan'ın Yardımları.....	358
Ebu Abdullah Es-Sağir'in Hıyaneti ve Mâlega'nın İstilasası.....	359
Ez-Zağal'in Gayreti ve Beyza Şehrinin İstilasası.....	367
Gırnata'nın Durumu ve Ebu Abdullah Es-Sağir.....	370
Uzra'nın İstilasası ve Ebu Abdullah Ez-Zağal'in Akıbeti.....	373
Gırnata Reislerinin İstişaresi.....	374
Gırnatalıların Osmanlı Devleti'nden Yardım İstemeleri.....	375
Kuşatmanın Süresi ve Sentafe'nin Kurulması.....	376
İkinci İstişare ve Musa'nın Hamiyeti.....	378
Gırnata'nın Teslimine ve Halkına Verilecek	

İmtiyazlara Dair Mukavele	380
Gırnata Meliki Molla Ebu Abdullah Es-Sağir ile Yakınları için	
Kral Ferdinan ve Kraliçe İzabel Tarafından Verilen İmtiyazname ..	396
Musa Bin Ebulgâzân'ın Gayreti	400
Gırnata'daki Karışıklık ve Kral Ferdinan'ın Mektubu	402
Mektubun Sureti	403
Gırnata'nın İstilasası ve İslam Devleti'nin Yıkılışı.....	405
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	409
Endülüs'te Yaşamış Bazı Meşhur Âlimlerin Kısa Hal Bilgileri ve İlmî Eserleri, Bir Kısım Memleket ve Belde İsimleri İle Yerleri, Müslümanların Dâhili İdareleri, Milli Âdetleri ve Medeniyete Hizmetleri	409
Endülüs'ün Bazı Meşhur Fazilet Sahipleri	411
Endülüs Memleketleri	455
Müslüman Endülüs Halkının Bazı Milli Âdetleri	473
İslam Hükümeti'ndeki Hristiyanların Durumu	474
Yahudilerin Durumu	478
Nüfus	479
Vergi Tahsili	479
Askeriye	481
Denizcilik	483
Araçların Okyanusu Keşifleri	484
Büyük Atlantis Ülkesi'nin Batışı ve Kayboluşuna Dair Söylentiler ..	485
Maarif	489
Tıp	491
Cerrahi	493
Eczacılık	494
Eşyanın Tabiatı İlmi	495
Hesab	496
Hendese	497
Heyet	497
Rasad	500
Mantık	501
Okullar	502
İlim Meclisleri	503
Hazâinülkütüb	505
Buluşlar	506
İNDEKS	515

ÖNSÖZ

Sadeleştirerek neşre hazırladığımız Ziya Paşa (1825-1880)'nın, *Endülüs Tarihi* isimli kitabı iki kere basılmıştır. Dört bölüm halindeki eser ilk olarak, birincisi 1276 (1859/1860)'da Takvimhane-i Âmire'de ikincisi de 1280 (1863)'de Tercüman-ı Ahval Matbaası'nda olmak üzere iki cilt halinde basılmıştır. İkinci kere ise ilk üç cildi 1304 (1886/1887) yıllarında dördüncü cildi de 1305 (1888) yılında olmak üzere dört cilt halinde Karabet ve Kasbar matbaalarında basılmıştır¹. İlk üç ciltte, İslâmî fetihlerin başlaması, Endülüs'te kurulan İslâm devletlerinin tarihi seyri, Müslümanların oradaki Hristiyan devletlerle olan ilişkilerini ele alan Ziya Paşa, dördüncü ciltte, Endülüs'te yetişmiş olan âlimler ve eserlerine yer vermektedir. Müslümanların ilim ve medeniyete yaptıkları katkılardan bahsetmektedir.

Ziya Paşa, eserinin giriş kısmında *Endülüs Tarihi'*ni neden kaleme aldığını açıkça beyan ediyor. Buna göre Müslümanların Endülüs'teki mühim birikimleri son derece iltifata layık meselelerden olmakla birlikte o ana kadar hiçbir esere konu edilmemiştir. Bunun bir sebebi bu medeniyete dair yazılı bilgilerin Hristiyanlar tarafından yakılmış olmasıdır. Diğer sebebi de mevcut kaynakların iki zıt dinin mensuplarınca yazılmış olmasından kaynaklanan güçlüktür. Bu durumda araya din gayreti girmekte ve doğru ile yanlış ayırt etmek zorlaşmaktadır.

1 Nejdet Sançar, "Ziya Paşa'nın Eserleri ve Eserlerinin Çeşitli Basımları", *Türk Kütüphaneler Derneği Bülteni*, sayı 1, cilt 5, 1956.

Ziya Paşa bu iki menfi duruma karşın, bazı tarafsız Avrupalı tarihçilerin verdikleri bilgileri aktarmak ve bu medeniyetin birikimlerinden Osmanlı halkının da istifade edebilmesini sağlamak niyetiyle eserini kaleme almıştır. Ona göre Endülüs, siyâset ve medeniyet açısından uzak kalınmış bir coğrafyadır ve kesinlikle araştırılması gereken bir alandır.

Endülüs Tarihi yazıldığı dönemde çoğu yazar ve şâirin dikkatini çekmiştir. Muallim Naci ve Abdülhak Hâmid eserlerinde Endülüs ile ilgili konulara yer vermişlerdir. Beşir Ayvazoğlu, *Endülüs Tarihi*'ni okuyan Osmanlı aydınlarının bir taraftan Endülüs'te kurulan parlak medeniyeti örnek göstererek İslam'ın ilerlemeyi engelleyen bir din olmadığı konusundaki görüşlerini güçlendirirken, bir taraftan da inkıraz dönemini yaşamakta olan Osmanlı Devleti'nin durumu ile Endülüs'ün Tavâif-i Mülûk dönemi arasında benzerlikler bularak ibret dersleri çıkarmaya çalıştıklarını ifade etmektedir².

Kitap hakkında ilmî neşirlerde çeşitli iddialar söz konusu edilmiş ve edilmektedir. Bunlardan en önemlisi eserin, Louis Viardot'un *Historires des Arabes et Des Mores d'Espagne* isimli kitabının bir tercümesi olduğu yönündedir. Bundan başka, İbrahim Ethem Paşa'nın tercümesi olduğu veya Ziya Paşa ile Ethem Paşa'nın ortak tercüme-leri olduğu kanaatleri mevcuttur³. Eser üzerine yapılan bir yüksek lisans çalışmasında da Ziya Paşa'nın bu eserden yararlanmakla birlikte gerek giriş kısmında zikrettiği gerekse de zikretmediği başka kaynaklardan istifade ederek *Endülüs Tarihi*'ni yazmış olduğuna işaret edilmiş, kısmen tercüme kısmen de derleme bir çalışma olduğu ortaya koyulmuştur⁴. Endülüs sanatı ve tarihi ile ilgili seçkin çalışmaları olan Doç. Dr. Lütfi Şeyban ise, Ziya Paşa'ya aidiyetini

2 Beşir Ayvazoğlu, "Endülüs'ten İspanya'ya", *Edebiyatımızda Endülüs*, TDV, Ankara, 1996.

3 Nizamettin Parlak, "Ziya Paşa'nın Endülüs Tarihi ve Günümüz Türkçesiyle Neşrinde Yapılmış Okuma Yanlılıkları" *İslamiyat* 8, 2005, sayı 2.

4 Zehra Gözütok, "Ziya Paşa'nın Endülüs Tarihi" yüksek lisans tezi, MÜ SBE, İst., 2008.

şüpheli bulduğu bu eserin, Endülüs tarihi ile ilgili kaynak değil sadece araştırma eseri olduğu kanaatine sahiptir⁵.

Eserin kim tarafından yazıldığı, tercüme edildiği ya da kaynak bir eser olup olmadığı tartışmaları bir yana biz bu kitabın Ziya Paşa'ya aidiyeti ihtimalinin daha yüksek olduğu kanaatini koruyoruz. Ve aynı zamanda onun gibi aydın bir devlet adamının gözüyle Endülüs'te yükselen bir medeniyetin satır aralarını okumayı başlı başına bir değer olarak kabul ediyoruz. Bu kitapla birlikte dönemi içinde Endülüs'e atfedilen manâya, bir medeniyet ve tarih algısı oluşturmadaki hassasiyete şahitlik ediyoruz. Bize göre Ziya Paşa'nın kronolojik seyrin arasına girerek yaptığı ikazlar, tarihî değerlendirmeler ve tarih usulüne dair verdiği bilgiler hâlen dahi geçerliliğini koruyan ilmî kıymetlerdir.

Şimdiye kadar yapılan baskılarda sadeleştirme noksanları fark edilen *Endülüs Tarihi*'ni tekrar yayına hazırlarken hem bu yöndeki eksikleri gidermek hem de zamanında farklı din ve medeniyetlere köprü olabilmiş ve kendisinden sonra gelenler için de kaynaklık etmiş bir medeniyete olan ilgiyi canlandırmak istedik. Bu niyetimizle birlikte noksanlarımız ve hatalarımız için de hoş görülerinizi temenni ederiz.

Sadeleştirmede takip ettiğimiz metot ana hatlarıyla şöyledir:

1. Cümlelerin ana yapısına sadık kaldık. Ancak günümüzdeki kullanımları da dikkate alarak az da olsa anlaşılması zor bazı cümlelerin yapısında küçük düzeltmeler yaptık. Uzun paragrafları kısa cümlelere dönüştürdük ve bazı cümleleri ara cümlelerle daha anlaşılır bir düzene koyduk.

2. Eserin akışı içinde yer alan kral, halife, emir ve valilerin hâkimiyet sürelerini köşeli parantez içinde gösterdik. Yabancı idareciler ve bulabildiğimiz kadarıyla tarihi şahsiyetlerin orijinal isimlerini de yine köşeli parantezler içine ekledik. Araştırmaları-

5 Lütfi Şeyban'ın konuyla ilgili çalışmaları hakkında bilgi için bkz. www.endulus.net.

mızda bulamadığımız isimleri de muhtemel en sade okunuşları ile yazdık.

2. Yerleşim merkezlerinin isimlerinin şu anki kullanımlarını ilk geçtikleri yerlerde köşeli parantez içinde gösterdik. Bazı küçük yerleşim birimlerinin (kale, hisar belde vs.) isimlerinden şu anki kullanımlarını bulamadıklarımızı da muhtemel en sade okunuşları ile yazdık.

3. Metinde yer alan Arapça ve Farsça şiirlerin orijinallerine sayfa sayısını çoğaltacağı endişesiyle yer veremedik ancak Latin harflerine aktarabildik. Şiirlere verdiğimiz manâlarda metne sadık kalmayı tercih etmekle birlikte hedef manânın anlaşılması için de gayret gösterdik. Manâ verirken metnin akışına en uygun anlamdan hareket ettik. Bununla birlikte şiirlerin kendi anlam bütünlüğünden alıntılanmış olduğu gerçeği her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Çok az sayıdaki Osmanlıca beyitlerin anlamını vermeyi ise gerekli bulmadık.

4. Ayet ve hadislerin manâlarını verdikten sonra sure ve ayet numaralarını da köşeli parantez içinde belirttik.

5. Arapça ve Farsça deyim ve ibarelerin tercümelerini yanlarına ilave ettik.

6. Bazı edebî, tarihî kavramlar ve açıklamalar için dipnot verdik. Ziya Paşa'nın kendi derkenarları ile karışmaması için de Ziya Paşa'nın notlarının sonuna yazarın notu kısaltmasını yine köşeli parantez içinde ([y.n.] şeklinde) gösterdik.

7. Yabancı bilim adamlarından orijinal isimlerini bulabildiklerimizi köşeli parantez içinde belirttik. Bulamadıklarımızı yine muhtemel okunuşları ile yazdık.

Yasemin Çiçek

ZİYA PAŞA'NIN GİRİŞİ

Bismillahirrahmanirrahim

Cevâhir-i zevâhir-i hamd ü sipas-ı bî-gâye ol mebda'-i havâdishâne-i mevcudât-ı te'âlâ şânühü hazretlerinin bârgâh-ı ulûhiyyetine arz u takdîme şâyân ve ehaktır ki eserden müessire istidlâl için cümle mükevvenâtı yoktan var ve bu cümleden nev'-i insanı şeref-i akıl ve nutuk ile mümtazü'l-etvâr eyledi. Ve revâyih-i fevâyih-i salavât-ı bî nihaye ol menba'-ı yenâbî'-i tahkik ve irfan ve meş'ale-i menâhic-i fazl u îkanın mezca'-ı mukaddeslerine ref' ü ithâfa sezavâr ve elyaktır ki zulmetgâh-ı cihanda îkad eylediği mişkât-ı şer'-i mutahhar gümgeştegân-ı râh-ı ma'rifet için sirâc-ı enver ve te'sis eylediği bünyân-ı marsunü'l-erkân-ı din-i mübîn tâ be-rûz-i mahşer dâim ve müstakardır. Ve turaf-i tuhaf-i teslimât-ı zekiyye ol hâce-i medrese-i tevhîd ü irfânın ervâh-ı âl ü ashâbına irsal ve ihdâya evlâ ve evfaktır ki her biri tarîk-i saâdet-refîk-i şerîatte necm-i tâbân-ı hidâyet ve bedraka-i ümmettir⁶.

6 Osmanlıca kitaplarda hamdele ve salvele kısmı edebî tabir ve izafetlerle yazılır. Tercümesi ana metni yansıtmaktan uzak kalacağı için bu paragrafı sadeleştirmeyi uygun görmemekle birlikte bir fikir edinmek babında yaklaşık bir mana vermeye gayret gösterdik. "Sonsuz hamd ve övgünün parıldayan kıymetli özü O, bütün mevcudatın varlığının kaynağı olan Allahu Teâlâ şânühü hazretlerinin ilâhî huzurlarına arz ve takdime lâyıktır. Ki O, eserden müessire ulaşılabilmesi için bütün kâinatı yoktan varetti ve insanı da akıl ve konuşma şerefi ile seçkin kıldı. Nihayetsiz salât ve selâmlar da tahkik ve irfan kaynaklarının, fazilet ve yakîn yollarının aslı olan Peygamberin mukaddes eşiklerine hediyeye lâyıktır. Ki onun, cihanın karanlıklarında yakmış olduğu tertemiz İslam kandili marifet yolunda kaybolmuşlar için nurlu bir ışık olarak, tesis ettiği sağlam rükunlu dini mübin binası da ta mahşer gününe kadar devam edip baki kalacaktır. Saf ve nadir hediyeler o tevhid ve irfan medresesinin hocasının âl ve ashâbının ruhlarna gönderilmeye lâyıktır. Ki onların

Rüşd ve idrak sahibi kişiler bilirler ki, dünyayı aydınlatan İslam güneşi Mekke'nin doğusundan ışık saçıp ortaya çıktığı zaman, pek çok asırlardan beri sükûn içinde dinlenmekte olan Arap kabileleri alışageldikleri katı, ilkel, din dışı âdet ve akidelerini terkederek şeriatın güvenli kurtuluş bayrağı altına girmişlerdi. Hep beraber Allah'ın birliğini tasdik etmiş, söz ve şahadet birliği ile inatlaşma ve düşmanlıkları ortadan kaldırmışlardı. İşte o andan sonra kıymetli fıtratlarında varolan hamiyet ve bahadırılık ışığı kâinatın gözlerini kamaştırmaya başladı. Çok kısa bir sürede akıl almaz fetihlere nail olup, yeryüzünün neredeyse yarısını cehalet ve dalalet uykusundan uyandırdılar. Sahip oldukları ilim ve irfan meşalesi ile nereye ayakbastıysalar orayı aydınlattılar.

Medine bir süre adalet ve hilafet merkezi olduktan sonra, İslam'ın ve imanın bereketli ağacı, dallara ve budaklara ayrıldı. Yeryüzünde çeşitli guruplar ortaya çıktı. Kâh emâret, kâh hilafet ve kâh saltanat unvanlarıyla İslam cemiyetinin idaresi Şam, Bağdat, Mısır ve Endülüs'te istikrar ve güvenle yüz gösterdi. Özellikle ikinci asırdan sonra Bağdat hilafet merkezinde kurulan Abbasî Devleti ile Endülüs'te ortaya çıkan Emevî hükümetlerinde sebat ve istikrar görünür oldu.

Şimdi dünya tarihlerinin kaydettiği ve basiret sahiplerinin gördüğü gibi İslam dininin temeli olan adalet, dürüstlük, ümran ve medeniyetin sevkiyle Araplar, cihat kılıcı ellerinde yeryüzünde her nerede bir harabeye girdilerse adalet ve medeniyet vasıtalarını beraber götürüp dağları, bağlara, çölleri gül bahçeleri ve yeşilliklere çevirdiler. Bu ilke sayesinde yüce himmetli Abbasîler ile doğuda cenneti hatırlatan Bağdat, sütunlar sahibi İrem medeniyetini gıpta ettirdiği gibi batıda Endülüs de, Emevî idaresinin eliyle Gotların yıkıcı elinden kurtulup medeniyetin çeşitli eserleriyle yükselişe geçti.

Fakat 600 tarihinden sonra gerek Bağdat hilafeti ve gerek Endülüs idaresi zamanın döngüsüyle zayıflamış, İslam yıldızı Rum

---

her biri saadetli şeriat yolunda parlayan hidayet yıldızları ve ümmetin rehberleridirler”.

diyarından insanlığa ışığını saçmaya başlamıştı. Bağdat'ın yakın olması dolayısıyla, ondan kalan unsurlar Rumistan'ın elde ettiği ilerlemenin yegâne sebebi olmuş, o tarafta bulunan pek çok âlim, kitap ve eser bu tarafa nakledilmişti. Ancak Endülüs uzaktı ve oradaki İslam devleti, mutaassıp Hristiyanların güçlü intikamlarıyla zarar görüp tarümar edilmiş, mevcut ilmî eserlerin çoğu ateşle yakılıp yok edilmişti. Bu sebeple o büyük bölgenin enkazından Osmanlı Devleti hiç istifade edemedi. Hatta onların başlarına gelenler Doğu halkları arasında hükümsüz bir efsane gibi bir süre dillerde dolaştı ve sonraları da izleri büsbütün hafızalardan silindi.

Halbuki Endülüs'te ortaya çıkan İslamî birikim 700 yıldan fazla bir zaman içinde oluşturulmuştu. Bu uzun süre içinde meydana gelen olaylar; özellikle Arapların bu kıtaya sahip olma şekilleri, sınırı aşınca gördükleri, orada meydana getirdikleri medeniyet eserleri, mağluplar hakkında gösterdikleri adalet ve merhamete karşın gördükleri muameleler ve diğer hadiseler son derece itina ve iltifata layık meselelerden olduğu halde şimdiye kadar bu konuda bir eser ortaya çıkarılmamıştır.

Bunun sebebi de İspanya'da Hristiyanların taassup ateşinden kurtarılmış Arapça kitapların pek az olmasıdır. Onlardan Endülüs fethine dair; Kurtubalı Ebu Abdullah Muhammed el-Hamidî, Mayurkâlî Ahmed bin Yahya ed-Devbî, Abdülmelik bin Habib Zülemî, Abdullah bin Yunus, Abdullah bin Vahîd, Ebulkasım Abdurrahman, Belensiyelî meşhur İbnü'l-Abbar, Ebu Mervan bin Hayyan ve İşbîliye Emiri İbn Abbad'a dair; Muhammed Ebu Bakr'ın ve Tevâif-i Mülûk zamanına dair; Kurtubalı Ebulkasım Halef'in ve Murabitîn ile Muvahhidîn devletlerine dair de; Gırnatalı Abdülhâtim'in eserleri gibi tarihlerden birkaçı bir şekilde Avrupalıların ellerine geçerek, bazıları kendi dillerine tercüme edilmiştir. Bunların içinden de Doğu'ya ulaşan eser pek azdır. Şimdi doğru usullerle bir Endülüs tarihi yazmak için mevcut olan Arapça kitapların incelenmesi yetmez. Bu kitapların Fransızca tercümeleriyle birlikte karşılaştırmalı olarak incelenmesi lazımdır. Bu işin en güzel şekilde yapılması da hayli vakit ve çaba sarfetmeyi gerektirdiğinden bu külfetlerin

tercih edilmemesi sebebiyle Endülüs hakkında eser yazılmadığı tecrübe ile anlaşılmıştır.

Böyle bir eserin ortaya çıkarılmamasının bir diğer sebebi de İspanya'daki hadiselerin birbirine din ve milletçe düşman olan İslam ve Hristiyanlar arasında meydana gelmiş olmasıdır. Her iki taraftan da tespit edilmiş olduğu halde, vakaların nakline din ve mezhep gayreti de karışmıştır. İki zıt ifade arasında işin hakikatini ortaya çıkarmak zahmeti de tabiat ve gayrete ağır gelecek bir engel teşkil etmiştir.

Fakat gerek Endülüs ve gerek Avrupa tarihçilerinden tarafsız kalan bazı muhakkiklerin eserlerinde görülen makul muhakemeler ve bazen de bu şekilde karışık anlatılmış bir vakanın önceye ve sonraya delaleti ile birçok hadisenin kayıt dışı kalması ihtimali görülmüştür. Bunun üzerine yeryüzünün böyle büyük bir kıtasında hızlıca akan mutena hadiselerden herkes istifade ettiği halde, Devlet-i Aliyye-i Osmaniye gibi adalet, dürüstlük ve asayişin gölgesinde her türlü malumattan faydalanması gereken bir devletin halkının mahrum kalmış olması da eklenmiştir. Böyle olunca bu iki güzel yön anlatılan iki meseleye karşı birer susturucu delil olmuştur.

Bunların da üzerine şu anda şevket ve şan tahtını süsleyerek, hüküm sürmekte olan merhametli, kemal ve irfan sahibi padişah, es-Sultan el-Gazi Abdülmecid Han efendimiz hazretlerinin geçmiştekilerin ve gelecek olanların kıskandığı yücelik asrının emniyet ve huzurlu gölgesinde bulunan hüner sahiplerinden her birinin bu nimete teşekkür etmek için fazilet ve maharetlerini göstermek ve “baki kalan bu kubbede bir hoş sada imiş” beytinde olduğu gibi isim ve eserlerini bırakmakta olmaları da bu yorgun tabiata üçüncü olarak gayret vermiş ve şu perişan kaleme cüret sebebi olmuştur.

Bu esere kaydedilen hadiseler tarafsız kalmış tarihçilerin tahkik tartışından geçmiş olan vakıalardır. Tercümelerinde de bu âdil usul takip edilmiştir. Bununla birlikte ifade ve terkip konusunda mevcut sayısız hata ve sürçmenin affedilmesi ve düzeltilmesi de ilim ve irfan sahiplerinden umulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Hicrî yirmialtı senesinde Mısır ve İskenderiye Hükümeti idaresinde bulunan Abdullah bin Sad bin Ebî Serhî, İfrikıyye tarafına asker göndermesi için üçüncü halife Hz. Osman^(ra)'dan izin isteyerek askerî yardım talebinde bulundu. Halife tarafından isteği yerine getirilerek, kalabalık asker ile sahabenin ileri gelenlerinden Abdullah bin Abbas, Abdullah bin Ömer ve diğerleri oraya gönderildi. Yolda Ukbe bin Nâfi de Müslümanlardan bir gurupla onlara katıldı ve İfrikıyye tarafına doğru ilerlemeye başladılar.

İfrikıyye Rum kayseri tarafından idare ediliyordu. Trablus'dan Sebte [Ceuta] Boğazı'nda bulunan Tanca'ya [Tangier] kadar uzanan bölgenin hâkimi Corciz [Georgios] isminde bir kimse idi. Çoğu atlı olan yüzbini aşkın askeriyle Corciz, Trablus tarafında Şıbtala [Sbeitla] ismindeki şehre yakın bir bölgede İslam askerleriyle muharebeye tutuştu. Kırk gün süren bu muharebede her iki taraf da çok güç kaybetmişti. Corciz'e göre yeni kuvvet tedarük etmek kolaydı. İslam askerinin ise buldukları bölge İslam ülkesinden uzaktı ve hilafet merkeziyle de haberleşme kesilmişti. Bunun için -daha önceleri İfrikıyye'ye yapılan seferlerde olduğu gibi- bu defa da İslam ordusu kâfirleri hezimete uğratmadan geri dönmek mecburiyetinde kaldı.

Beri tarafta Hz. Osman^(ra) haberleşmenin kesilmesi sebebiyle telaşlandı ve Abdullah bin Zübeyr hazretlerini kalabalık bir toplulukla onların yardımına gönderdi. İbn Zübeyr süratle hareket ederek kısa bir sürede uzun mesafeler kattetti. Tesadüfen tam da

savaş esnasında Abdullah bin Sad'ın bulunduğu bölgeye Hızır gibi erişip onlara katıldı. Müslüman tarafında zaaf baş göstermişken ansızın gelen bu yardımla dirençli bir kuvvet ortaya çıktı. Diğer taraftan Abdullah bin Zübeyr hazretlerinin başarılı idaresi ve tedbiri sayesinde Corciz büyük bir mağlubiyetle mahvoldu ve hatta kendisi de İbn Zübeyr'in elinde öldü.

İslam askerlerinin kumandanı Abdullah bin Sad idi ki ordunun kalbi [merkez] onun idaresindeydi. Meymene [sağ kanat] Abdullah bin Ömer ile üstün gelmiş; Abdullah bin Zübeyr'in gelişiyile de meysere [sol kanat] güçlenmişti. Mukaddime [ileri kanat] ise Abdullah bin Abbas'ın orada bulunuşu ile nurlanmıştı. Bu sebeple zikredilen savaş "Harbü'l-Abâdile / Abdullahların Savaşı" ismiyle meşhur olmuştu. Bu fetihlerin ve Şıbtala şehrinin zabtedildiğinin haberi Abdullah bin Zübeyr ile ayağının tozu olunası hazreti emirülmüminîne ulaştırılmıştı. Şıbtala şehrinde İslam askerleri o derece ganimet aldılar ki her bir atlıya üçer bin ve her bir piyadeye bin beşer yüz halis altın düşmüştü. Bundan sonra Abdullah bin Sad, Mısır Hükümeti'ndeki görevine döndü. İfrikıyye Hükümeti'ne ise Hz. Osman^(ra) tarafından Abdullah bin Nâfi tayin edildi.

Bir müddet sonra yani Muaviye ibn Ebu Süfyan [661-680] ve Yezid bin Muaviye [680-683] zamanlarında Mısır valisi bulunan Ukbe bin Nâfi, maiyetindeki askerlerle birlikte batıya doğru süratle yola koyuldu. Başlangıçta Yunan muhacirlerinin bulunduğu ve daha önceleri Kartaca denilen eski bir şehri ve o tarihlerde İskenderiye'ye denk görülen ve ele geçirilmesi mühim olan Siren [Sireneyka] isimindeki şehri fethetti. Daha sonra şimdiki Tunus'a doğru yürüyüp oraları fethetti ve o tarafta Kayravan şehrini kurdu. Ardından akıl almaz bir cesaretle Atlas Dağlarının güney bölgelerindeki yerleşim birimlerine doğru giderek Sûs Nehri boyunca kurulu eski Sûs Hükümeti memleketine girdi ve Kanarya Adaları karşısındaki Bahr-i Muhit [Atlas Okyanusu] kıyılarına ulaştı. O sırada bu kıyıları ulaşılacak en uzak topraklar olarak kabul edilmekteydi.

Ukbe bin Nâfi bindiği atı ve bir rivayette deveyi okyanusa sürüp: “Ya Rab! Şahid ve nâzırsın ki bu büyük deniz geçip ilerlemeye mâni olmasaydı İsm-i Celâl’ini daha ileri götürürdüm” demişti. Bu sözü Musa bin Nusayr’ın söylediği meşhur ise de bazı araştırmalara göre Ukbe bin Nâfi tarafından söylenmiştir. Ukbe bin Nâfi’in geçip fethettiği bu geniş topraklar önceleri Romalıların tasarruflarına geçmiş olan Kartaca, Numıdyâ [Numidia], Çukurta ve Çuba memleketleri idi. İslam askerleri bu Moritanya [Mauretania] memleketinde Berber isminde savaşçı bir kavme rastladılar. Bu kavim başlangıçta İslam askerlerinin başlıca yardımcısı olmuşsa da sonra yaradılışları gereği bu yardımlarını ihanete çevirmişlerdi. Bunlar sonraları İslam Hükümeti’nin İspanya’da çöküşünün ve mahvının da yegâne sebebi olmuşlardır.

Gerçekte bu kavim yarı Hristiyan yarı putperest ve belki de hiçbir dine mensup değildi. Bir fırsat bularak isyan ettiler ve Ukbe bin Nâfi’i geri dönüp müstahkem olan Kayrevan şehrine sığınmaya mecbur ettiler. Kendisini yeniden toparlayıp karşı koymaya teşebbüs ettiyse de bu bölgede Berberîlerin hâkimi olan İbn Kuheyne bütün askeriyle onu beklemekteydi. Onların etrafını sararak Ukbe bin Nâfi de dâhil pek çok İslam askerini şehit etti ve sağ kalanlarını da esir aldı. Bu yenilgiden sonra Kayrevan şehri de Berberîlerin eline geçti.

İntikam almak iddiasına dinî hamiyet de eklenince bu yerlerin yeniden Müslümanlar tarafından fethedilmesi önem kazandı. Mısır valisi bulunan Hasan bin Numan yeni bir ordu hazırlayarak Berberîler’e hücum etti ve hepsini hezimete uğrattı. Hatta İbn Kuheyne’nin karısını da ele geçirerek, Ukbe bin Nâfi’in bozguna uğradığı yere kadar düşmanı takip etti.

Şam’da Beni Ümeyye emirlerinden Abdülmelik bin Mervan’ın [685-705] kardeşi Abdülaziz, Hasan bin Numan’dan sonra Mısır’a hâkim olmuştu. Bütün Mağrib memleketini kurtarmak ve Rasulullah’ın şanını Mağrib-i Aksâ’ya ulaştırmak üzere Musa bin Nusayr’ı tayin etti. Hakikatte bu zat birçok başarılarla muvaffak olmuş Müslümanların övünç sebebi olan birkaç nadir zattan

biriydi. Berber kavmi cengâver ve cesur ve öteden beri binicilik ile meşhur bir millettir. İslam ordularının şiddetli hücumlarına mukavemet edememişlerse de tamamen mağlup ta olmamışlardı. Bu defa Musa bin Nusayr'ın kuvvetine karşı koyamayıp tamamen münhezim ve perişan oldular. İşte bu büyük zafer bu zatın namını daha da yüceltmıştır.

Musa her nerede atlı Berberîlere tesadüf ettiyse onları perişan edip boyun eğmeye mecbur ettiği reislerinden esirler almıştır. Atlas sıradağlarının yani Cebel-i Deren isimli yüksek dağın güneyinde bulunan çöllerden gidip, Ukbe bin Nâfi'in ulaştığı batının en uzak sahillerine kadar olan memleket ve geniş arazileri Müslümanların hâkimiyeti altına almıştır. Bu bakımdan din ve millete ve belki bütün insanlığa hayırlı hizmetler sunmuştur. Abdülaziz ile Mervan isimli oğullarını birçok hizmetlerde istihdam ederek mağlup olanlara iyi muamelede bulunmuştur. Adalet ve hakkaniyetle davranmış, hâkimane tedbirlerle adalet ışıkları yayarak Allah'ın yardımıyla hak ve batılı aşikâr kılan İslam dinini yaymaya ve ilan etmeye muvaffak olmuştur. Bu şekilde Berberîlerden pek çok asker toplayarak aslan yürekli yiğit ve imanlı İslam askerlerini kat be kat artırmakla gönlünde saklı olan fetihlerin gün yüzüne çıkması için yollar açmıştır. Tanca şehrinde iken İspanya ülkesini fethederek topraklarını genişletmek ve müminlerin azametini artırmak düşüncesiyle gerekli hazırlıklara girişmişti. Fakat bu fetihleri kaleme almadan önce İspanya'nın geçmişteki ve hâlihazırdaki durumundan kısaca bahsedilmelidir.

Hız. İsa'nın doğumundan tahminen bin beş yüz sene evvel Fenikya halkı gemicilik ve ticaretle meşgul meşhur bir kavimdir. Bu kavim, ticaret yapabilecekleri bir yer edinmek üzere İspanya sahillerine gidip gelmekle Akdeniz sahilinde Abdara ve Mâlega [Málaga], Atlas Okyanusu sahilinde Gadir [Agâdir] şehir ve limanlarını, Batelyevs [Badajoz] Nehri üzerinde ise İşbiliye [Sevilla] ve Kurtuba [Córdoba] şehirlerini bina etmişti. Bu ülkeyi kendi dillerinde 'gizli' manasına gelen İspan sözcüğünden, İspanya kelimesiyle isimlendirdikleri de rivayet olunur. Sonraları Yunanlılar

gelip çeşitli şehirler bina etmişlerdir. Bunlardan sonra da Kartaca halkı hem savaş ve sefer hem de ticaretle meşgul olduklarından İspanya'yı fethedip büyük bir ticaret merkezi ortaya çıkarmışken, bunların hepsi Romalıların tasarrufuna geçmiştir. Halkı bu kadar farklı ırktan oluştuğu halde İspanya hayli müddet Romalıların hâkimiyeti altında kaldı. Ne zaman ki bu büyük hükümet Yecüc ve Mecüc misali Kuzeyden Hazar Denizi yakınlarından zuhur eden barbar kavimler tarafından istila edilerek helak olmuştur, İspanya da bu akibetten müstesna olamamıştır. Bu kavimler birbirleri peşisıra geldiklerinden İspanya'nın güneyinde bulunan Vandal kavmi tahammül edemeyip Sebte Boğazı'ndan geçerek Ifrikyye'ye yayılmıştır.

Bu topraklar o zaman Rum kayserinin tasarrufu altında olduğundan, Justinyanus [Justinianus (527-565)] tarafından üzerlerine meşhur General Belizaryo [Belisarius] gönderilerek onları perişan ve tarümar etmiştir. Bu kavimlerden Got kabilesi İspanya'da yerleşmiş ve bir hükümet kurarak bunun haricinde de birçok yeri idaresine almıştı. İşte bu Got Hükümeti dört yüz sene kadar devam etmiş, Miladî 472 senesinden 710 senesine -yani İspanya'nın Müslümanlarca fethine- kadar olan yönetimleri boyunca yirmi beş tane hükümdar geçmiştir. Bunların ilki Miladî 472 senesinde hüküm süren Oriş [Euric (466-484)], sonuncusuysa Miladî 710 senesinde yönetimin başında olan Rodrik [Roderick]'tir ki tüm ataları Tuleytula [Toledo] şehri sarayında tahta oturup hüküm sürmüşlerdir. Bu süre zarfında kaleme almaya değer bir savaş bulunmadığından, idare ve düzen kurmakla meşgul olmuşlardı. Bu uzun süreçte tabiatlarını değiştirmiş hazar rahatlığını, sefer zahmetlerine tercih ederek rahatlarına düşmüşlerdi.

Hükümet makamına oturtulacak kişinin memleketin ileri gelenlerinin istişaresi ile seçilmesi âdeti hanedan üyeleri arasında birliği bozmuş ve hatta düşmanlıklar oluşturmuştu. Bu sebeple de iç karışıklıklardan kendilerini kurtaramamışlardı. Hatta Miladî 700 senesinde Vitiza [Wittiza (694-710)] yönetime geldiğinde kötü ahlakı ile zulüm ve sapkınlığın yayılmasına sebep olmuştu. Hal-

kın ve kavmin ileri gelenlerini kendinden soğuttuğu için de on sene sonra hükümet makamından indirilmişti. Onu yönetimden alan meclis, yerine bu idareden hoşnut olmayanların önderi olan Rodrik'i hükümete geçirmişti. Ancak o da idareye gelir gelmez selefinin başarısızlığının sebebi olan kötü tavır ve muamelelere başlayarak "Rahimallahu en-nebbâşe el-evvele / mezar soyuların ilkinde Allah rahmet etsin" sözünü halka ezberletmişti. Vitiza'nın oğulları, amcaları Opaş, İşbiliye şehrinin büyük papazı ve diğer muhalifler yardımlaşarak İspanya'nın güneyinde genel bir isyan oluşturmaya çalışmaktaydılar. İşte cesur Musa bin Nusayr İspanya'yı fethetmeden önce Got kavmi bu haldeydi. Bu dönem Halife Velid bin Abdülmelik [705-715] zamanıydı ki babasının yerine 84'te yönetime gelmişti.

Hırs ve tamah sahibi bir kimse olsa da Velid, Rasulullah'ın mescidini genişletmiş, Beytülmakdis'de olan Mescid-i Aksa'yı tamir ettirmiş ve Şam'daki Beni Ümeyye Camii'ni de bina ettirmişti. Bu iş için günlük on bin işçi çalıştırarak beş milyon altı yüz dinar harcamıştı. Zalim ve gaddar biriydi ama ilk iş olarak yolcular için misafirhane ve yoksullar için hastahane inşa ettirmişti. Kendi lisanı olan Arapçayı doğru konuşamaz derecede ilim ve marifetten nasibini almamışsa da emir ve nehiy hükümlerinde onun zamanına kadar Rumca kullanılırken bu âdeti kaldırmış, bu hükümler Arapça ile yazılır olmuştu. Korkak ve değişken bir tabiata sahip olup Şam'daki sarayından dışarıya çıkmamış olan Velid'in komutanları onun ismini Doğu ve Batı'nın en ücra köşelerine kadar ulaştırdılar. Arap hâkimiyeti onun zamanında genişledi. Kardeşi Mesleme, Rumlar'dan Ermenistan'ı ve pekçok yerleri alıp Karadeniz sahillerine ve belki Yunan Hükümeti'nin merkezi olan Kostantiniyye surlarına kadar hücum etmişti. Komutanlarından Kuteybe de, Türkistan'ı ele geçirip Çin sınırına kadar ulaşmıştı. Diğer yandan Hindistan Emiri Muhammed bin Hüsam et-Takıfi Sind ve Multan'ı fethetmişti. Musa bin Nusayr da bahsedileceği gibi Avrupa topraklarına girmişti.

Musa bin Nusayr, Mağrib-Zemin topraklarını tamamen tasarrufu altına almış ve halkını dalalet çıkmazından kurtarıp İslam nuruyla aydınlatmıştı. Daha sonra Endülüs Adası'nda da Muhammedî dinin sesini, dalalet ve inat sahiplerinin kulağında çınlatmak için, yani gaza ve cihat farizasını eda etmek için Halife ile mektuplaşarak ruhsat istemişti. Yazdığı arızasında¹ bu adayı güzel ve hoş konumu ile Berrüşşam'a, hava ve suyunun itidaliyle Yemen'e, çiçek ve itriyât hususunda Hind'e, meyve ve ürünleri konusunda Mısır'a ve paha biçilmez madenleri hakkında da Çin'e benzettiği kayıtlıdır. Bu inha² üzerine o bölgenin fethedilmesine dair Halife tarafından talimat gönderildi. Mağrib Valisi İbn Nusayr ihtiyarlığına ve seferin meşakkatlerine bakmayarak sefere hazırlandı. Hatta bazı rivayete göre asıl maksadı; İspanya'nın fethine muvaffak olduktan sonra Fransa ve Almanya'yı da ele geçirmek ve Macaristan tarafından gelerek Kostantiniyye'yi zabtmekti. Bu teşebbüsle "Letüfthanne el-Kostantiniyyete fele ni'me'l-emîrû emîrûha vele ni'me'l-ceyşü zâlike'l-ceyşü / Kostantiniyye fetholunacaktır, onu fetheden komutan ne güzel bir komutan, o asker ne güzel askerdir" hadis-i şerifine mazhar olmak istiyordu. Bu maksadını nasıl gerçekleştireceğini düşünürken bir sebep daha ortaya çıktı ve bunu İspanya'ya geçmek için bir fırsat addetti. Şöyle ki İspanya Kralı Rodrik tarafından Sebte şehri muhafızı atanan Kont Julyanus [Julian], Kral'dan gördüğü hak etmediği muamelelerden dolayı İbn Nusayr'a şehri teslim edeceğini vaadetmiş ve Got Hükümeti hakkında ona bilgi vermişti.

Fakat İbn Nusayr, Julyanus'un sözlerine pek de itimat edemediğinden durumu iyice anlamak için ilk önce Berber kavminden İspanya sahillerini iyi bilen Tarîf bin Malik'i beş yüz atlı ile büyük birkaç kayığa bindirerek 91 senesinde gönderdi. Tarîf'in sahile çıktığı bölgede daha sonraları bir şehir bina edilmiş ve Tarîf diye isimlendirilmişti. Buradan bazı hayvanlar ve birkaç esir aldı, askerinin nakledilmesi ve çıkarılması konusunda gerekli mevkillerin

1 Arıza: Makamı düşük olanın yüksek bir makama gönderdiği mektup.

2 İnha: Resmi bir işin düşük bir makamdan daha üste yazılması.

durumlarını ve diğer kolaylıkları iyice öğrenerek salimen Musa'nın yanına döndü ve durumdan haberdar etti.

Musa bin Nusayr bu hususun kolay bir yolla halledilmesini uğur addederek, çoktan beri tasarladığı fetihleri düşünmeden fiile çıkarmaya karar verdi. Sebte ve Tanca limanlarında uygun gemiler hazırlatıp, Berber kabilelerinden de cesur ve cengâver olanları seçip bir dahaki sene yani 92 senesi ilkbaharında Tarık bin Ziyad'ı komutan tayin ederek Babüzzükak yani şu anki Sebte Boğazı ve Cebel-i Tarık denilen Boğazı geçmeleri için gönderdi. Tarık da Cebelülfeth isimli buruna bitişik Ceziretülhadrâ isimli küçük adaya indi ki şimdi bu şehir el-Cezire olarak adlandırılır.

Buraların valisi olan Tudmir [Theodomir], Arapların önceki sene geçmelerine karşın, bu defa hazırlıklı olup müdafaaya teşebbüs etmişse de 'Seylü'l-Arim'³ gibi coşku ve gürültüyle gelen İslam askerlerinin önünü alamamıştır. Tarık, yakınlarda bulunan dağı zabt ederek oraya sığındı ve bu yeri Cebel-i Tarık diye isimlendirdi. Tudmir de Müslümanları tekrar İfrikıyye'ye döndürmek sevdasıyla askerini toplayıp kalabalık bir kuvvet ile Tarık'ı kuşatmıştı. Tarık, derhal sahilde olan gemileri yakıp askerine: "İşte eğer sabır ve sebat ederseniz muzaffer olup Endülüs'ü feth ederiz yoksa düşman hepimizi denize döker" demiştir. Bu cesaret verici sözler İslam askerine güç vermişti. Gönülden ve candan Tudmir üzerine hücum ederek düşmanın çoğunu kahr ve intikam kılıçlarına yem ettiler. Kâfir askerleri perişan ve tarümar oldu, geriye kalanları da "ke-humuri müstanfirati ferret min kasverati / ürküp kaçan eşekler gibi, ele geçmemek için" kaçtılar.

Sonraları o küçük İslam gurubu memleketin içlerinde kollara ayrıldı. Batıya doğru yönelerek Vadi-i Unas isimindeki nehre kadar sahilleri istila ettiler. Fenikelilerin bundan tahminen 1600 sene önce oralara gelip bina etmiş oldukları Sedüne şehrini yani Secüne'yi [Sidonia] zabtettiler. Fakat Tudmir telaşlı ihtarları ile İfrikıyye tarafından geçerek, semadan gelmiş gibi ansızın ortaya çıkan yerlerini

3 Seylü'l-Arim: Sebe şehrini batıran meşhur sel afeti.

yurtlarını tahrip ederek az bir süre zarfından bunca fetihlere ulaşan muzaffer İslam askerlerinin şiddetli hücumlarını ve ezici kuvvetini peyderpey haber verip çabuk olmasını istediğinden, İspanya Kralı Rodrik güçlükle gaflet uykusundan uyanabildi. İspanya kıtasının her tarafından doksan bin kadar asker topladı ve başlarına asilzadelerden komutanlar tayin edip Vadi-i Lutta [Guadalete] denilen çay kenarına ve Şerîş [Jerez] isimli nehrin civarına gönderdi.

Müslümanların sayısı az olsa da, hem silah kullanma ve hareket hızında ve hem de cesaret ve yiğitlikte düşmanlarına üstün bulduklarından düşman askerlerinin çokluğundan korku ve telaşa düşmediler. İşte bu Got askerinin ön ve arka safları demir ve deriden zırhlarla donatılmıştı. Bir kısmı süngü ve kılıç, diğer bir gurup ok, yay ve sapan ve bazıları da eski âdetleri üzere demirli topuz, balta ve keskin oraklarla silahlanmışlardı. Arap subayları etrafa yayılmış olan süvari askerini toplamış, Tarık da bunları bölük bölük tanzim ederek, tenbih ve vasiyetleriyle cesaretlendirmişti.

Ramazan-ı şerif ayının ikinci Pazar günü taraflar karşı karşıya geldi. İki taraf da hücumla geçti.

*Hurûşî ber âmed ze her do sipah
Beroftend yekser sû-yi rezmgâh
Sebok yek be diğer der âvihtend
Çu rûd-i revân hûn fûrû rîhtend*

Her iki ordudan bir gürültü koptu
Hepsi birden savaş meydanına koştular
Hızlıca birbirleriyle kapıştılar
Akan bir nehir gibi kan akıttılar

Mısralarında anlatıldığı gibi askerler birbirlerine hücum ederek savaşa başladılar. İşte bu mahşerî manzara aşağıdaki şiirden bir nişane olmuştu.

*Ze gerd-i sevarân hevâ best mîğ
Cevv berk-ı drahşende polad tîğ*

*Ber âmed çeb ü rast gerd-i sipah
Ne rûy-i heva mânde rûşen ne mâh
Ze gerd-i sevarân deran behen deşt
Zemin şeş şod ve âsuman geşt heşt
Sevarân-ı gorz-efken ü şîr-gîr
Hurûşende bâ cûşen ü tîğ ü tîr
Ze polad peykân ve tîr-i ukab
Siper kerde der pîş-i tîr-i âfitâb*

Süvarilerin tozundan hava dumanlandı
Şimşek gibi çelik kılıçların parıltısı
Sağ ve sol her taraf toz bulutu
Ne gökyüzü parlıyor ne de ay
Süvarilerin tozundan toprağınan
Yeryüzü altı olmuş gökyüzü sekiz
Gürz atan aslan avlayan süvariler
Hücum ettiler kılıçla okla
Çelik oklar ve kılıçtan korunmak için
Güneşi kendilerine siper ettiler

Silah ve mızraklardan çıkan sesler sanki ervah âleminin derinliklerinde çınlamıştı. Ruhları kabzelmeye memur olan meleklerin gelip gitmesinin sıklığından dünya ile ahiret arasında da sanki bir yol açılmıştı.

Kâh kılıç darbeleri ile yer yer ateşli şimşekler görünüyor, kâh savaşı atların kişnemeleri ile gökkubbe yankılanıyordu. Birbiri ardısıra gök gürültüleriyle yer ve gök dehşet içinde titriyordu. Bu savaşa bahsedilen günde güneşin doğmasıyla başlandı ve bir Müslümana dört Hristiyan düştüğü halde sekiz gün sürdü. Bundan dolayı Müslümanlarda zayıflık başgösterdi ve savaştan dönüş ve bundan dolayı da Müslümanların ikbalinin tersine çevrileceği endişesi belirdi. Tarık bin Ziyad atının dizginini çekip üzengiye binerek yükseldi ve haykırarak dedi ki: “Ey Batı topraklarının gazileri! Ey cesaretli Müslümanlar! Nereye gidersiniz ve gaflet ile hangi mahalle kaçmak istersiniz? Zira önünüz düşman ve arka-

nız denizdir. Size lazım gelen vaadedilen ilahî yardımdan medet umarak ve fitrî cesaretinize dayanıp, güvenerek savaş meydanında ayaklarınızı sabit tutmaktır. Ve ey süvariler! Benim hareketimi izleyiniz” deyip bindiği saba yürüyüşlü atını dolaştırdı. Sağ ve solda rast geldiklerini ateş çukuruna göndererek düşman bayrağının dikilmiş olduğu yere kadar gitti.

O sırada Kral Rodrik’i fildişinden mamul güçlü beyaz atlar koşulmuş hükümdarlık arabasına binmiş ve üzerine kızıl renkli bir kıyafet; başına da beyaz renkli incilerle süslenmiş kraliyet tacını giymiş olarak gördü. Derhal göz açıp kapatıncaya kadar bir sürede -ansızın inen bir bela gibi- yetişti. Can alıcı mızrağı ile karanlık kalbinin kanını akıtıp onu ateş çukurlarının en dibine gönderdi. Kendini takip eden asker de kükremiş aslan misali kâfir sürüsünün üzerine atlayıp o derece doğradılar ki savaş meydanında yığın oluşturan ölülerin kemikleri birçok seneler haşerat için geniş bir sofraya oldu. Kral’ın ölümüyle bütün askerin yenilgiye uğraması; Got Hükümeti’nin yıkılmasına sebep olmuştur. Musa bin Nusayr, Kral’ın kesik başını bu büyük zaferin müjdesiyle Halife’ye göndermiştir.

İbn Nusayr, Tarık’ın hayırlı hizmetlerinden bizzat hissedar olmak arzusundaydı. Fakat Tarık gemileri ateşe vermişti. Silahlandırılmış diğer bir donanma fırkası da Sardunya ve Korsika adalarını keşif için dolaşmakta olduğundan dönüşlerini beklemeye mecburdu. Dönüşlerinde on bin atlı ve sekiz bin yaya askerini donanmaya bindirdi. Mağrib-Zemin’i oğlu Abdülaziz’in idaresine teslim ettikten sonra, Tarık’a da emrinin ulaştığı yerden ileri hareket etmeyip, fetih ve istila için kendini beklemesi talimatını gönderdi. Bundan sonra Endülüs memleketinin Batı sahillerinde bir yere askeriyle çıktı. Fakat Tarık ve maiyetindeki diğer subaylar Vadi-i Lutta’dan hayli ilerleyip uzaklaşmışlardı. Julyanus, Tarık ile istişarelerinde kaçan mağlup askerlerin birleşip düzen almalarına meydan verilmeden takip edildiği takdirde kolaylıkla İspanya memleketinin tamamen ele geçirileceğini ifade etmişti. Bu, tedbir sahibi kişilerin doğruladığı, gönlün ısındığı bir fikir olduğundan